

14. Турченко Ф.Г. Новітня історія України. Частина перша. 1917-1945 10 клас: Підручник для серед.загальноосвіт.шк. Вид 2-е, виправлене та доповнене - К.: Генеза, 2000
15. Турченко Ф.Г., Панченко П.П., Тимченко С.М. Новітня історія України (1939-2001): Підручник для 11-го кл.серед.загальноосвіт.навч.закл. - К.: Генеза, 2001
16. Шмидт С.О. Памятники художественной литературы как источник исторических знаний // Отечественная история. – 2002. - № 1

М.В.Вікторова

МЕТОДИКА ВОКАЛЬНО-ХОРОВОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ НА УРОКАХ МУЗИКИ

На данном етапе розвитку музикальної педагогіки проблема формування вокально-хорових навичок в процесі обучения являється особливо актуальною. Вокально-хорове пение займає особе місце в естетическом и художественном воспитании школьников.

On a present day stage of development of musical pedagogics the problem of forming of vocal-choral skills in the process of pupils' education is the most actual. The vocal-choral singing takes a special place in the aesthetical and artistic pupils' upbringing.

У музичній педагогіці проблемі формування вокально-хорових навичок роботи присвячені дослідження: О.О.Апраксіної, Н.Л.Гродзенської, В.Г.Соколова, М.Румер, Т.Каменської, В.Мухіна, Н.Д.Орлової, Ю.Б.Алієва, Л.А.Хлебнікової, А.Г.Менабені, І.І.Левідова, О.Гаввікова, Е.Алмазові, А.Содейка, А.Рябченко, І.Л.Тугарінова, В.П.Морозова, А.А.Сергієва, А.Лукашина, А.Перепілкіної та ін. Однак, досліджувана проблема у практиці роботи загальноосвітніх шкіл потребує детального розгляду, тому темою дослідження є “формування вокально-хорових навичок в процесі навчання учнів на уроках музики”.

Хоровий спів, включений в загальну систему навчання, повинен відповідати найвищим вимогам навчального предмету.

Основними вимогами є достовірність і науковість знань, відповідність до цих знань; педагогічна спрямованість музичного матеріалу, яскравість художніх образів творів, доступність, систематичність, послідовність, міцність в оволодінні музичними знаннями, уміннями і навиками; свідомість і активність у сприйманні і відтворенні художнього твору, усвідомлення матеріалу, оцінку його і судження про нього, розуміння завдань, вміння розкрити зміст у відповідній художній формі; уміння застосовувати на практиці одержанні знання і новини з метою художнього виконання музичного твору; поєднання колективних занять з диференційним підходом до учнів.

Діапазон і тембр дитячого голосу, звукоутворення, дихання, розспівування, дикція, ансамбль, стрій, і репертуар є складовими елементами хорового мистецтва.

Процес вокально-хорового виховання зумовлюється особливостями дитячого голосу, який по своєму діапазону докорінно відрізняється від голосу дорослого.

Діапазон - це межа звучання дитячого голосу від найнижчого до найвищого звука. Дитячі голоси вчитель повинен знати шляхом індивідуальної перевірки на початку навчального року. Перевірка вимагає від вчителя необхідних теоретичних знань. Від того, наскільки правильно вчитель визначить діапазон дитячого голосу, залежить доля голосу дитини в майбутньому. Щоб оберігати дитячий голос і не допускати його зриву треба дитячі голоси перевіряти щороку, особливо у тих дітей, які мають обмеження у верхньому чи нижньому регістрі.

Під час перевірки дитячого голосу вчителю потрібно з'ясувати тембральні особливості голосів учнів. Тембральна близькість голосів допомагає краще сформувати партію.

У визначенні діапазону і тембру голосу треба орієнтуватись на примарні звуки. Вчителю слід пам'ятати, що у різних голосів різний буде і примарний тон, в якому ясно звучить перший обертон.

Виходячи з примарного тону слід розвивати примарну теситуру з тим, щоб у учнів без всякого напруження, вільно і легко звучав голос в усьому діапазоні.

Типовим недоліком учнів є поверхове, неглибоке (так зване ключичне) дихання, яке зовнішньо виражається у підніманні плечей.

Для розвитку співацького дихання не слід звертатися до відокремлених від звука вправ, оскільки вони малоефективні. Робота дихальних м'язів під час співу тісно пов'язана з роботою гортані і верхніх резонаторів. Тому співацьким дихання стає тільки в процесі фонації.

Правильність співацького дихання залежить від правильності вдиху, який може бути різним залежно від характеру пісні. Перед тим, як співати пісню, що йде в помірному або повільному темпі, треба взяти спокійне, глибоке дихання, коли ж пісня виконується в швидкому темпі, то в диханні і перед початком співу, і між фразами буде швидким. Характер вдиху залежить від виразного диригентського жесту вчителя.

В процесі вокально-хорової роботи над піснею або під час розспівування, вчитель повинен слідкувати за тим, щоб учні набирали повітря безшумно, не піднімаючи плечі, щоб нижні ребра розсувалися трохи вбік і живіт ледь помітно випинав уперед. Вдих рекомендується проводити одночасно через ніс і рот. Під час вдиху в учнів має виникати відчуття легкого позіхання, яке розширює глотку і готує форму резонаторів. З самого початку слід привчити учнів брати дихання за рукою вчителя.

Регулятором тривалості співацького вдиху є довжина фрази. На початковому етапі важливо вибирати твори з короткими музичними фразами.

Якщо музична фраза виявилася для учнів надто довгою, то у процесі розучування її можна трохи прискорити, а потім сповільнити до потрібного.

Під час вдиху необхідна невелика затримка дихання, потім починається поступовий вдих. Відсутність моменту затримки дихання, потрібної для накопичення необхідного тиску під голосовими складками, викликає інтонаційно неточний звук.

Найбільш складним у співацькому диханні є економне вдихання під час співу, розподіл повітря на цілу фразу. В учнів

повинно бути таке відчуття, ніби вони не вдихають повітря під час співу, тобто відчуття “опори” на диханні. При збереженні під час співу вдиху, вдихального відчуття голос звучить, незалежно від нюансу, соковито й наспівно. І навпаки, спів на залишковому диханні позбавляє звучання цих якостей, робить його без тембровим і в’ялим.

Слід домагатися того, щоб учні до кінця доспівували кожну музичну фразу пісні. Вимога доспівувати мелодію красивим звуком до кінця фрази не передихаючи, підтримана показом руки вчителя, завжди дає хороші наслідки, якщо таке завдання посильне учням. Конкретне, зрозуміле завдання допомагає учневі організувати своє дихання.

Вчителю слід враховувати, що при голосному співі порушується злагоджена робота співацького апарату: дихання стає напруженим, судорожним, м’яке піднебіння – пасивним, голосові складки втрачають пружкість і рівномірність коливання. Щоб уникнути напруженого, форсованого звучання, не слід вдихати надто багато повітря. Надмір повітря, тиснучи на складки, призводить до неточної інтонації. Від перебору повітря виникає м’язове напруження в голосовому апараті, у тому числі й зажатість артикуляційних органів, що веде до порушення дикції, швидкої втомлюваності.

Співацька дикція - це якість, розбірливість, правильність вимови тексту у співі. Вона є наслідком знання і розуміння тексту, відчуття музичного образу і бажання донести його до слухачів, систематичної роботи над словотворенням.

Вокальна дикція вимагає активності артикуляційного апарату, який складають такі голосоутворюючі органи: губи, язик, м’яке піднебіння, щелепи, гортань з голосовими складками, зуби. Млявість артикуляції (малорухливі губи, язик, нижня щелепа, мало відкритий рот) є однією з основних причин поганої дикції при співі – голосні і приголосні не мають необхідної якості та чіткості, звук набуває одноманітного й невиразного характеру. Спостерігається в процесі вокально – хорової роботи інший недолік – перебільшена дикція учнів, яка позбавляє голос необхідної вокальності. При цьому деякі учні не співають, а ніби декламують текст пісні.

Вчитель повинен знати механізм вимови, щоб контролювати дії учнів, зустрівшись з невірною вимовою, показати і пояснити учням техніку утворення звука. Зокрема, при вимові голосної “а” - нижня щелепа опускається і рот розкривається найсильніше, на “У” - губи витягаються, на “о” - рот повинен мати форму овалу, тощо. Залежно від характеру пісні вимові приголосних може бути твердою або м'якою. Деякі приголосні (наприклад, “Р”) треба здовжувати, наче подвоювати (рр....), деякі промовляти коротко (с, ш, т), особливо наприкінці слова.

Учні, в процесі роботи над піснею, часто не чітко вимовляють приголосні, що замикають слово. У таких випадках, крім пояснення і показу, дуже допомагає диригентський жест точного і легкого зняття звука.

В процесі вокально-хорової роботи вчителю треба поступово підводити учнів до засвоєння основного правила вокальної орфоєпії: приголосний звук, що замикає склад, відноситься при співі до наступного складу, даючи голосному звуку свободу і час для звучання.

Учні, як правило, погано відкривають рот при співі, у них малорухлива нижня щелепа, напружені м'язи, які її піднімають, що стає причиною горлового призвуку, при затиснутій нижній щелепі неможлива хороша вокальна дикція, оскільки ротова порожнина мала для формування вокальних голосних.

Щоб учні під час співу добре відкривали рота, треба щоб вони розуміли смисл слів, виділили головне слово, яке визначає смисл фрази. Затискування щелепи нерідко має психологічні причини: сором'язливість, страх, тому велике значення має доброзичлива атмосфера на уроці.

Вірного відкриття рота домагаються на голосних “а”, “о”, “у”. Корисні вправи на дай, най, гай, май. Сполучення “ай” примушує добре відкривати рота, опускаючи нижню щелепу. Можна використати такий прийом: легким натиском пальця на підборіддя допомогти нижче опустити нижню щелепу. При неодноразовому повторенні цього руху опускання щелепи стає звичним рухом.

Правильне уявлення про примарні тони, зону примарного звучання, перехідні звуки, звуковисотний діапазон дитячого голосу дозволить учителю відзначити найбільш зручну ділянку звуковисотного діапазону для співу, обрати навчальний репертуар, який сприяє розвитку дитячого голосу, допомагає управляти тембром за рахунок використання оптимального регістрового режиму та досягти максимального звуковисотного і динамічного діапазонів при вільному, без перенапруження звукоутворенні.

Примарні звуки – це такі співацькі звуки, які серед інших звуків звучать найбільш природно і вільно. З точки зору фізіологічного механізму звукоутворення при співі примарних звуків у роботі голосового апарату виникає природно. На примарних звуках легше настроїти голос на звукоутворення в любому регістрі, у залежності від педагогічних завдань.

У дитячому голосі, так як у дорослих, можна знайти примарні звуки, які розташовані приблизно в середині його звуковисотного діапазону.

У більшості дітей, до початку мутаційного віку, зона примарного звучання знаходиться в першій октаві (фа 1 – ля 1). З цих звуків рекомендується починати розспівування учнів.

По природі голосу дітям властиво використовувати натуральні регістри з ярко виразним переходом грудного голосу в фальцетний.

Перехід голосу з одного регістру в інший розташований у діапазоні

ре 2 – фа дієз 2 (ре 2 – ре дієз 2 для альтів і фа 2 – фа дієз 2 для сопрано).

Перехідні звуки в голосі дітей можуть бути яскраво виражені, а можуть залишатися непомітними.

Перелом у голосі при співі звукорядів настає тоді, коли грудний регістр досягає межі свого напруження. Надмірне напруження в голосі при співі грудним регістром з'являються за кварту до перехідних звуків. Слід свідомо вже при підході до них, приблизно за кварту до перехідних звуків, полегшувати звук за рахунок послаблення динаміки і пом'якшення атаки звука.

Звуковисотний діапазон – звуковий об'єм голосу від самого нижнього до верхнього звука.

Голосові складки кожної дитини мають свої рамки по частоті, в залежності від анатомічної будови голосового апарату, тренування в співі.

Нижню межу голосу можна установити шляхом виконання поступового звукоряду. Установлення верхнього звукоряду залежить від засобу вимірювання звуковисотного діапазону.

Дитячі голоси в процесі росту організму постійно змінюються.

Діапазон дитячого голосу характеризується не тільки його широтою, але й висотним розташуванням.

У багатьох випадках у дітей в 10 річному віці, в процесі оволодіння технікою звукоутворення, в різних регістрах можливі такі показники:

- для сопрано до 1 – до 3 або сі – сі бімоль 2;
- для альтів до м – до 2 або мі м – мі 2.

Альти і сопрано можуть зустрічатись як серед дівчат, так і серед хлопців.

Показники звуковисотного діапазону дітей у більшості випадків приводяться окремо для хлопців і дівчат.

При правильній настройці голосу на відповідне теситури регістрове звучання, загальний діапазон його буде значно ширше, тим більш при систематичному тренуванні, незалежно від віку.

В навчальний репертуар, особливо на початку, слід включати твори з вузьким діапазоном (2 – 3 звуки) в межах звукоряду ре 1 – до 2 поступово розширювати його на наступних етапах роботи (індивідуально).

Таким чином, поступове розширення звуковисотного діапазону дитячого голосу неможливо вважати віковою властивістю. З віком його об'єм зростає.

Характеризуючи розвиток дитячого голосу, слід визначити, що зміни його основних характеристик належать до зростання сили голосу і збагаченню тем. Якщо учням важко співати високий звук, то вони використовують динаміку, яка не відповідає рівню розвитку його голосу. Основними критеріями

правильного використання динаміки і висоти звука є відсутність в'ялості або зайвого напруження в голосі учнів.

Правильного звукоутворення, тобто співу вільного, в міру активного, без форсування та зайвого напруження, і близькій вокальній позиції, дзвінкого, округлого, з відповідним співацьким вібратор слід домагатися при будь-якому реєстровому режимі роботи гортані.

Умовами, які допоможуть настроїти голоси учнів на фальцетне звучання є:

- динаміка – від піанісімо до меццо-піано;
- тип голосного – у, а;
- засіб артикуляції – губи злегка витягнуті вперед; помірне відкривання рота, гортань зберігає настрой, отриманий під час вимови голосного у;
- спосіб звуковедення – легке стакато, яке переходить в легато;
- основний емоційний зміст – ніжно, весело.

Рекомендуються вокальні вправи, які створюють відповідні умови для роботи гортані.

Вправа 1.

Вправа виконується легким звуком на стакато. Вправу потрібно починати в примарній зоні (соль 1 – ля 1) на голосний у.

Мета: активізувати змикання голосових складок у момент атаки звука, що лежить в основі правильного звукоутворення.

Потрібно в процесі роботи добиватися яскравого і разом з тим короткого звука.

Легкість стакато забезпечується м'якою атакою звуку, на що слід постійно звертати увагу.

Пояснюючи учням завдання, використовуємо різні образні порівняння, зрозумілі їм.

Такий спосіб звукоутворення виключає появлення м'язових напружень та невірне формування звуку.

Наступна вправа починається за принципом першої, але має продовження: перехід від короткого звука до довгого співу.

Рекомендується повторювати декілька разів по полутонам вгору і вниз у діапазоні (соль 1 – до 2).

До голосного у можливо додати о, а.

Вправа 2.

Мета: перенесення активного змикання верхніх частин голосових складок, тобто голосових складок, природно виникаюче при співі стакато, на послідовне за ним легато.

Кожен голосний звук виконується з різною емоційною виразністю. Учні повинні визначити настрій у виконанні вчителя та самі проспівати так.

На останньому звуці вправи, силу голосу краще не змінювати, що створить оптимальні умови для тренування дихальних м'язів.

Настройка голосу на правильне звукоутворення не тільки у фальцетному, але і у будь-якому реєстровому режимі повинна йти у відповідній послідовності: легке стакато, яке переходить в протяжний звук. При цьому діє наступний фізіологічний механізм: звуковий імпульс стакато органічно призводить у рух разом з голосовими складками голосові м'язи; після атаки звук переходить в кантилену на тій висоті тону, то при цьому використовується вже отримана форма руху різних м'язових груп. Стакато допомагає активізуванню дихальної функції, що забезпечує рівномірність виходу підкладного повітря, також оптимальний рівень сили звука на легато.

Відриваючий спів не допускає м'язових затискань і є відправною крапкою для правильного звукоутворення. Початковий уривчастий звук, переведений на протяжний звук, дає позитивний результат при формуванні необхідних якостей співацького звуку та кантилени.

Такі вправи є методом настройки голосів учнів на правильне звукоутворення.

Вправа 3.

Мета: збереження отриманого настрою гортані на різних голосних, тобто уміння вирівнювати голосні при зміні висоти тону.

Найкращі якості голосу проявляються при співі в близькій вокальній позиції, що контролюється відчуттям резонування маски. Важливе значення має спосіб артикуляції голосних: переднього (губного) та заднього (глоткового) укладу.

Для успішних занять співами необхідно створити благоприємні умови. Треба налагодити нормальну співацьку функцію, установити природну взаємодію між окремими органами, яка дозволить всьому голосовому апарату працювати з найменшим напруженням. Це досягається при вихованні вокальних навичок.

Розвиток голосів учнів залежить від того, наскільки правильно учні користуються голосом. У зв'язку з цим необхідно зупинитися на основних причинах, порушуючих нормальну роботу голосових органів.

На початковому етапі учні співають у будь якій теситурі: високій або низькій. Учні самостійно співають високі звуки зовсім не володіючи належними навичками. Зловживання верхніми нотами, форсування голосу порушують нормальну функцію голосових органів, викликають перенапруження і перевтомлення.

Успішність занять залежить від правильної їх організації. Щоб створити необхідний режим занять, необхідно враховувати фізіологічні особливості (вікові, індивідуальні).

Під час співу в активну роботу включаються всі органи, приймаючі участь в голосоутворенні. Недостатня або велика активність одних органів може спричинити перенапруження або порушення в роботі інших органів.

Співаки швидко стомлюються, тому режим занять повинен будуватися з урахуванням цієї особливості.

Заняття з учнями співами не повинні перевищувати 30 хвилин з перервами. До дітей слід підходити з особливою обережністю, враховуючи зростання голосових органів, слабкість м'язів, швидко стомленість нервової системи. Діти не можуть довго бути уважними та активними, тому вчителю слід змінювати види діяльності на уроці.

Учитель повинен пам'ятати, що всі зміни, які трапляються в організмі дитини, впливають на її голос. При деяких захворюваннях серця, легенів співати дітям не рекомендується. Голоси добре звучать тоді, коли співаки здорові, від цього залежить якість занять.

ОСНОВНІ ФОРМИ РОБОТИ НАД ДИКЦІЄЮ В ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНО-ХОРОВОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ МУЗИКИ

В статтє рассматриваются вопросы развития вокально-хоровых навыков. Выделены принципы подбора вокальных упражнений, методы работы над вокальными упражнениями. Статтє адресована будущим учителям музыки.

The article deals with the questions of vocal-choral skills. The principles of vocal exercises' selection, methods of working at vocal exercises are underlined. The article is addressed to the future music teachers.

Робота над розвитком навичок правильної чистої мови – це одне з найважливіших завдань вокального виховання молодших школярів. Основною якістю є розбірливість. Вона досягається завдяки правильній вимові окремих звуків мови, дотриманні словесного та фразового наголосу, ритму, темпу, гучності, чистоти, гнучкості й тембру голосу. Така складність мовного акту потребує планомірної роботи над мовою школярів на уроках співу.

Словесний текст пісень складається з різноманітних сполучень голосних і приголосних звуків, і, щоб його проспівати виразно, правильно, дзвінко, голосовий апарат повинен бути гнучким.

З перших занять співаки і читці мають потребу в розвитку не тільки артикуляційного апарату, але й слуху, дихання, голосу й почуття ритму, тобто усього того, що необхідно у мовленні й у співі. В інтонації розмовної мови є основні елементи музичної мови: зміна ритму, інтенсивності звуку, його висоти. Подовжена співоча мова, яка насичена емоцією, дає учням можливість повніше почути характер звучання кожного голосного та приголосного звуку й тим самим більш свідомій вимові слів у розмові.

Але враховуючи те, що розмовна та співоча вимови мають багато спільного, не слід забувати, що вони мають і свої особливості. У розмові голосні короткі, а у співі – співучо –

протяжливі; у розмові приголосні створюють перерви в звучанні голосних звуків, а у співі приголосні зливаються з голосними, не перериваючи їх співучості. У співі кожен голосний (наголошений та ненаголошений) завжди звучить і не зникає зі слуху. Робота артикуляційного апарату також має свої особливості: в мові більш активно діють зовнішні органи (губи, нижня щелепа, ротова порожнина), у співі: язик, м'яке піднебіння, гортань. Взагалі роль гортані й м'якого піднебіння в співі значна. В гортані виникає співацький звук. У процесі роботи гортань займає нижче положення, ніж у стані спокою чи під час мовлення: її форма змінюється залежно від вимовленого голосного. У співі м'яке піднебіння активно підняте й утворює так зване склепіння. Свідомо керуючи роботою язика, губ, нижньої щелепи, ми впливаємо на характер рухів гортані, м'якого піднебіння. На практиці такий взаємозв'язок очевидний: затиснута нижня щелепа викликає скованість рухів гортані, що призводить до появи “горлового” (вокально-неправильного) звуку.

Щоб розвинути природні якості дитячого голосу на початковому етапі формування співацького звукоутворення, рекомендується використовувати скоромовки та мовні вправи. Треба підбирати їх таким чином, щоб невимушена, виразна вимова голосних та приголосних звуків викликала б завдяки певному укладу артикуляційного апарату, необхідний за якостями звук у співі – легкий, дзвінкий, сріблястий, а тим самим спрямовувала б вироблення початкових співацьких навичок у вірному напрямку.

Будувати початкову роботу в оволодінні навичками співу слід з найбільш вокальної голосної, тобто з тієї, яка природніше й краще інших відтворюється в звуках, від неї переходить до інших голосних.

При формуванні голосних важливим є їх вирівнювання спочатку в межах області так званої примарної зони, тобто найбільш природно звучних нот, а в наступному вокальному розвитку і на більш широкому діапазоні.

Візьмемо, наприклад, питання про розкриття рота – його форми і розміри, положення язика, задньої частини порожнини рота (зіву), м'якого піднебіння, нижньої щелепи при голосній

“а”. Багато недоліків у звуці початківців відбувається через відсутність належних навичок, через невміння правильно організувати головний резонатор. Те, що відбувалось у звичних умовах мовного автоматизму не відповідає новим вимогам. Таким чином, мовний автоматизм повинен порушитись і замінитись вокальною основою.

Сприятливі умови для вірної роботи співацького апарату дозволяють засвоїти школярам необхідні для художнього співу навички й прискорити тим самим їх музичний розвиток.

Кожен звук мови має певну силу звучання. Якщо вимовити підряд голосні звуки, можна помітити, що “а” голосніший, ніж “і”, “у” тихіший ніж “е”. Для співу важливо, щоб голос звучав однаково, рівно за силою від найнижчого до найвищого звуку. Щоб запобігти строкатості звучання голосних у мовленні й співі, застосовується метод “округлої” манери звучання, що сприяє вирівнюванню звучання голосних. Завдяки цьому голос набуває динамічної рівності, плавності, звучить без поштовхів.

На практиці звуки округлюються шляхом прирівнювання звучання до одного з них – “спрямовуючого”. Таким звуком може стати голосний “у”. Використання його допомагає формуванню звука в головному регістрі й у той же час стимулює грудне резонування. На голосному “у” голос співака завжди звучить вільно і ясно. Виразна вимова цього голосного у мовленні допомагає формувати артикуляційний апарат таким чином, що при вокалізації утворюється округлений, прикритий, правильний у співацькому розумінні звук. Співати звук “у” потрібно легко, ніжно, а не насичено. Для цього форма роту при його вимові не повинна бути витягнутою в трубочку, губи не витягуються, а тільки трохи звужуються. Готовий резонатор при співі “у” збільшується в своєму обсязі.

Рекомендуємо починати роботу з розспівок – скоромовок, де частіше зустрічається голосний “у”. А також “у” в поєднанні з “о”, за допомогою якого при вокалізації також утворюється округлий звук.

Неточна вимова голосних у мовленні й співі призводить до появи недоліків. Скажімо зайвий так званий горловий

призвук, який є наслідком напруженої вимови голосних, може виявитись у вимові всіх голосних, крім "і". Тому, що "і" порівняно з іншими голосними вимагає незначного відкриття рота на нижній і середній частині діапазону у всіх голосних, однак на високих нотах таким способом відтворювати його дуже важко і при тому він виходить вузьким і пласким. Необхідно в цьому випадку досягти більшого розкриття рота, прагнути хоч у меншій мірі наблизитись до позиції голосного "а".

В такому разі цей голосний і обирається як спрямовуючий. А в поєднанні з "о" звук "і" буде не тільки близьким але й прикритим одночасно.

Правильна, точна і чітка вимова голосних у запропонованій послідовності допомагає вирівняти й округлити звучання дитячого голосу, розвинути його природні якості. Однак, скоромовки складаються не лише з голосних, але й з приголосних звуків. Таким чином, складаючи ряд найуживаніших приголосних на початковому етапі співацького виховання молодших школярів, потрібно крім вокальних якостей приголосних, враховувати ще й їхню акустичну природну ступінь чистоти вимови (наявність або відсутність шумового або голосового компонентів), твердість – м'якість.

Зі складу приголосних на початковому етапі доцільно виключати "г", "к", "х", тому що вони задньоязикові, їх вимова пов'язана з загальною частиною глотки. Спів цих приголосних на початковому етапі може викликати появу "загнаного в потилицю" звука, що у співі не припустимо. Звуки "п", "ф", "с", "т", "ш", "ч" – це звуки, при вимові яких більше шуму; "ж" – як приголосний, вимова якого ускладнюється участю не тільки передньої частини язика, а й середньої.

Отже залишаються: "б", "в", "д", "м", "н", "л", "р", "з". Вимова вибухової дзвінкої приголосної "б" активізує роботу губ.

Приголосні "д", та "р" активізують роботу кінчика язика.

Якщо недоліки пов'язані з недостатньою рухливістю артикуляційного апарату, його скованістю, корисними будуть

різні скоромовки. Які складаються з сонорних приголосних у сполученні з голосними.

Вироблення у співі правильної та вільної артикуляції мовних звуків – це необхідна умова на початковому етапі вокальної роботи. Долаючи нечіткість вимови, пов'язану з недостатньою рухливістю губ, язика, нижньої щелепи, ми впливаємо у певній мірі й на емоційність виконання твору. Правильне розв'язання проблеми визначить надалі успіх співацького і мовного виховання учнів.

Скоромовки – це жартівливі вислови, побудовані на навмисно ускладненій вимові ритмічного чи ритмізованого тексту, скомпонованого з важких звуків та звукосполучень, які вимовляються у швидкому темпі.

Швидкий темп вимови важких слів у незвичному, нетиповому їх поєднанні призводить до перекручення слів, спотворення тексту, що викликає сміх у дітей.

Скоромовки – це надзвичайна знахідка народної логопедії, адже їхня мета – формування чистого й правильного мовлення, закріплення артикуляції важких звуків та розвиток мовленнєвого апарату. Народна педагогіка потурбувалась, щоб на кожний звук, який опановує учень, у нагоді стала й відповідна скоромовка.

Скоромовки невеликі за розміром (можуть бути однорядкові), в кожному слові яких повторюється лише один звук, чергується тільки тверда та м'яка його вимова.

Чимало скоромовок із складним поєднанням відразу кількох важких звуків – шиплячих, свистячих та звука [р].

У народній логопедії можна знайти скоромовки з незвичайним поєднанням голосних звуків.

Цінними для розвитку у учнів діалогічного мовлення є скоромовки, побудовані у вигляді діалогу, прямої мови.

Скоромовки доцільно використовувати в роботі з учнями на кожному уроці. Пропонуються нескладні за текстом скоромовки на звуки [к], [в], [с], [б], [п], [з] та голосні.

Скоромовки – діалоги рекомендуються зі звуком [р] у складному поєднанні з іншими звуками. Наприклад, “Всіх скоромовок не перемовиш, не перевискоромовиш”.

Заучування та повторення скоромовок обов'язково необхідно вносити до плану уроку. У ньому визначаються конкретні мовленнєві завдання, розвивальний потенціал скоромовки, записують її текст.

З метою закріплення вимови звука [р] у сполученні зі звуком [т] та твердої і м'якої вимови звуків [т], [т']; [п].

Використання вправ є необхідною умовою розвитку вокально-технічних навичок, без співу вправ неможливо досягти високого технічного рівня. Вокально-технічні навички в сукупності є засобом художньої виразності. Вони відпрацьовуються на вправах, а закріплюються, збагачуються і удосконалюються при роботі над художніми творами.

Обов'язковою умовою формування і досконалості вокальних навиків є вокальні вправи. Вправи – це багаторазове повторення організованих дій, які направлені на покращення якості їх виконання.

Вправи обов'язково виконуються на початку вокальних занять, вони служать цілям формування і розвитку навичок, “розігрівають” голосовий апарат, тобто фізіологічно готують його до роботи. Тому частина уроку індивідуальних і хорових занять, яка складається з вправ, називається розспівуванням.

Сила голосу при виконанні вправ повинна бути середньою, меццо-форте. Початкові вправи у примарній зоні треба виконувати рівним по силі звуком. Важливо знайти оптимальну силу звука. Спів на форте приведе до форсування голосу. Також не рекомендується співати звуком, сила якого нижче оптимальної.

Спів вправ рекомендується починати з примарних звуків – найбільш природно, красиво і без напруження звучачих нот у діапазоні учнів.

Перші вправи виконуються на найбільш зручному для учнів голосному звуці, який по своєму звучанню відрізняється серед інших голосних. На цьому голосному учні лише засвоюють елементи вокально-технічних навичок, викладач досягає необхідного вокального звучання у учнів.

При підборі голосного викладач аналізує загальне звучання голосів учнів. Якщо голос звучить глухо, темно, корисно використовувати вправи на дзвінкі голосні “і”, “е”, які

сприяють близькому звучанню. І, навпаки, якщо голос звучить близько, відкрито, то слід починати з голосних “о”, “у” або округлого “а”. Необхідно враховувати різні призвуки, темброві особливості голосу. При горловому призвуку, голосні “а”, “о”, “у” допоможуть звільнитися від них. При носовому призвуку рекомендуються вправи на голосні звуки “о”, “у”.

Голосні звуки значно активізують роботу артикуляційних органів ротової порожнини.

Існує декілька видів вокалізації, з них найбільш корисні: на легато і на стаккато.

Спів на легато буває не тільки при вокалізації, він може бути і манерою виконання творів з текстом. В цьому випадку мова йде про кантиленний спів.

Вправи на легато є основним засобом відпрацювання кантилени, яка зв'язана з рівномірним, правильно організованим видихом. Тому вправи на легато допомагають розвивати співацьке дихання. При такій манері співу легше переносити потрібне звучання з одного звука на інший.

Спів на стаккато пов'язаний з активним змиканням голосових складок. Він активізує їх роботу, сприяє засвоєнню чіткої атаки і тому корисний при сиплому звуці.

Спів з закритим ротом на сонорний звук “м” здійснюється при зімкнутих губах. Ця вправа виконується на середньому діапазоні голосу. Вона настроює на головне звучання.

При виконанні вправ треба слідкувати за чітким зняттям звука і за активною вимовою приголосних у кінці слів.

Особливу цінність при вокальному навчанні мають вправи з низхідним мелодійним рисунком. Вони сприяють розвитку головного звучання на нижню половину діапазону.

Засвоєння мажорного і мінорного звукоряду є необхідним розділом нотної грамоти.

Вправи мають за мету правильно організувати і удосконалити вокальну функцію. В процесі занять треба ставити вокально-технічні завдання: організація дихання, атаки, звуковедення, опори звука, робота регістрів, розширення співацького діапазону.

Вправи рекомендується використовувати згідно з поставленою метою, варіювати у залежності від індивідуальних особливостей учнів. Їх треба розташовувати так, щоб вони сприяли виявленню необхідних якостей співацького звуку.

Заняття з хором звичайно починається з розспівування, яке виконує подвійну функцію:

- розігрівання та настройку голосового апарату учнів з метою підготовки їх до роботи;
- розвиток вокально-хорових навичок з метою досягнення краси та виразності звучання співацьких голосів у процесі виконання хорових творів.

Використовуючи ланцюгове дихання при дотриманні невеликої сили голосу, співаки повинні держати звук та уважно, прислухаючись один до одного зливатися з усіма голосами в унісон по висоті, силі і тембру.

Наступний етап розспівування має за мету відпрацювання м'якої, але точної атаки за рахунок легкого, але в міру активного змикання голосових складок.

Цьому буде сприяти виконання вправ з нюансом піано або меццо-піано при звукоутворенні по типу легкого стаккато або нон легато.

При співі голосних на стаккато слід звернути увагу хористів на те, щоб не було в момент атаки призвука приголосного х, а при співі легато – прагнути до визначення переходів з одного звуку на інший, але треба контролювати, щоб спів був без поштовхів.

Робота над розвитком динамічного діапазону ведеться з перших вправ. Воно починається з використання середньої сили звучності меццо-піано-меццо-форте, яку треба зберігати постійно при співі вправ на будь-якій ділянці діапазону.

Потім ставиться завдання оволодіння нюансами піано, або форте.

Спочатку використовується постійна сила голосу в межах кожного нюансу при їх контрастному порівнянні, а потім вводяться рухливі нюанси, тобто поступові зміни сили голосу: крещендо і димінуендо.

Рухливі нюанси крещендо і димінуендо у виконавській практиці вважаються самими складними.

Одним із завдань у роботі над тембром – є вирівнювання звучання голосів на всьому діапазоні за рахунок згладжування реєстрових переходів. Для цього використовуються різні вправи, але при виконанні відповідної послідовності в структурі їх мелодики: спочатку поступові звукоряди, потім стрибки при поступовому їх розширенні, арпеджіо.

Рухомість голосів у хорі відображається в темпі виконання вправ і творів. На початку вокальної роботи використовуються повільні темпи. Потім ті ж вправи використовуються більш повільно, а потім більш рухомо.

У процесі зростання темпу вправ або виконуваних творів виникає тенденція нечіткості у переходах з одного звуку на інший. Треба пам'ятати, що більш складними в цьому зв'язку будуть вправи на вокалізацію, тобто розспівування одного голосного на декілька звуків або цілу музичну фразу.

Подальші подібні вправи повинні складатися по принципу збільшення музичних фраз, це буде сприяти тривалості фонаційного видиху. Постійне прискорення темпів буде активізувати роботу всіх органів, що є основою успішного розвитку рухомості голосів.

В процесі прискорення темпів необхідно пам'ятати правило: чим швидше темп, тим легше повинно бути реєстрове звучання голосу за рахунок меншої працюючої маси голосових складок.

Вправи повинні використовуватись у відповідній послідовності. Крім того, одна окрема вправа може вирішувати цілий комплекс завдань. Наприклад, вправа на одному звуці стаккато:

- управляє відповідною атакою звука;
- активізує змикання голосових складок;
- уточнює інтонацію;
- формує навички утримання тону на одній висоті, однаковим по силі голосом або з різними нюансами, що тренує співацьке дихання;
- звукоутворення на стаккато також тренує і активізує дихальну мускулатуру;
- формує правильну артикуляцію того чи іншого голосного;

- формує навик співу по руці диригента;
- дає поняття про спів активним звуком з нюансом піано.

Одну і ту ж вправу можливо вчити з різною динамікою, темпом, звуковисотним розташуванням, характером звуковедення.

Вокальна робота в хорі крім художніх завдань, повинна бути направлена на розвиток співацьких голосів учнів. Дуже важливе уміння учителя так організувати співацьку діяльність учнів, щоб вона виконувала виховну, розвиваючу, навчальну функції.

Г.О.Зброй

МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В СІМ'Ї

В статтє раскрываються специфические формы и методы музыкально-эстетического воспитания детей в семье, активной помощи школе, соблюдение принципа приемственности в решении совместной программы музыкально-эстетического развития личности.

Musical & esthetics bringing up a family consists of the development of specific approaches & methods, active participant in school life and observing the principles of succession in the realization of joint programme on musical & esthetic development of fly personality.

Цілісний морально-естетичний підхід до явищ життя і мистецтва – результат тривалої, копіткої і індивідуальної роботи з дитиною, яку в першу чергу виконує сім'я з її неповторним у кожному випадку досвідом і традиціями виховання, складеним побутом, духовними інтересами.

Формуюче і розвиваюче значення сім'ї очевидне. Створена в найбільш загальних своїх особливостях особистість дитини, з якою зіштовхується педагог в дошкільній дитячій установі або з початком занять у першому класі, є перш за все результатом діяння виховного середовища. Особливо значне морально-естетичне діяння сім'ї від народження дитини до юнацького віку. Сім'ї притаманне відношення до дитини зі всієї цілісності його індивідуальних здібностей і в зв'язку з цим у